

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ

**IV. ULUSLARARASI
ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ SEMPOZYUMU**

-HANEFÎLİK-MÂTURÎDÎLİK-

05-07 MAYIS 2017

CİLT 1

Kastamonu Üniversitesi
IV. Uluslararası
Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu
-Hanefilik-Mâturîdîlik-

EDİTÖRLER

Yrd. Doç. Dr. Cengiz ÇUHADAR

Yrd. Doç. Dr. Mustafa AYKAÇ

Arş. Gör. Yusuf KOÇAK

(Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)

ISBN: 978-605-4697-06-9 (Tk)

978-605-4697-07-6 (1.c)

Aralık 2017, Kastamonu

Baskı: Kastamonu Üniversitesi Matbaası

Eserde yayımlanan bildiri metinlerinde ileri sürülen görüşlerin
ilmî ve hukuki sorumluluğu bildiri sahiplerine aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz. Her hakkı saklıdır.

MATÜRİDÎ EPİSTEMOLOJİSİ; TAKLİD ELEŞTİRİSİ BAĞLAMINDA BİLGİ KURAMI

Muammer ESEN¹

Özet

Matürîdî taklidi eleştirir. Taklidin bâtil olduğunu söyler. Dini, delile dayalı olarak bilmenin gereğine vurgu yapar. Kişiyi doğruya, doğru bilgiye aklın delili ulaştırır. O, dinin bilinmesinde akıl ve nakli esas alarak ilim sistemini bu iki esas üzerine inşa etmeye çalışmıştır. Bilgi kaynaklarının herkesi bağlayıcı olması gerektiğinden hareketle kalbe düşen ile ilhamı bilgi kaynağı / yöntemi olarak görmez. O, bilgi kaynaklarını, duyular (a'yân, el-'ıyân), haber (ahbâr) ve akıl (nazar) olmak üzere üçe ayırmıştır. Onun, haber türlerinden biri olan mütevatire bakışı, biraz farklıdır. O, mütevâtiri, yanılmaları ve yalan söylemeleri muhtemel kişilerin dilinden Peygamber'den bize ulaşan haberler diye tanımlar ve böyle bir haberin de kesin delillerle desteklenmesi gerektiğini söyler. Ahad habere ilişkin görüşü ise, kesinliği sabit olan bir nassla karşılaştırılmak suretiyle ağır basan tarafa göre onunla amel edilmesi ya da içtihatla terkedilip amel edilmemesi şeklindedir. Matürîdî'nin önemli bir bilgi kaynağı olarak gördüğü akıldan (nazar) anladığı işlevsel akıldır; aklın doğru dürüst kullanılması, ondan yerli yerince faydalanmasıdır. O, akılı, Allah'ın insana bahşettiği en büyük lütuf olarak görür ve onun doğru kullanılmasının gereğine önemle vurgu yapar.

Abstract

Maturidi criticized the blind following (*taklid*). He says blind following (*taklid*) is false. He emphasis that religion should be understood with rational proofs. Only a true rational argument can lead an individual to truth. He formed the epistemological system based on intellect and tradition to acquire religious knowledge. The sources of information (epistemological grounds) must bind all believers, for this reason he does not consider intuition as valid epistemological source. He divides sources of knowledge in to three, i.e. senses, true news (*khavar/akhbar al sâdiqa*) and intellect (*nazar*). His views on consecutive reports (*khavar al mutawatir*) are quite different. As for such reports, he considers the possibility of linguistic misunderstanding and falsehood of those who narrated it on the authority of Prophet. Therefore, such reports must be supported with certain proofs. He founded religious knowledge on intellectual and traditional grounds. His views regarding single narrated reports (*khavar al wahid*) are in two forms; such a tradition could only be practiced if it does not contradict with text (*nass*) otherwise he refuses it in practice and prefers *Ijtihad*. Considering intellect as direct source of knowledge Maturidi understood intellect (*nazar*) in its functional terms. He considers intellect as Allah's one of the great providences and emphasizes on its optimum usage.

Key Words: taklid, sem', 'aql, khavar/akhbar al sâdiqa, khavar al mutawatir, nazar.

Taklid Eleştirisi ve Dini, Delile Dayalı Olarak Bilmenin Gerekliliği

Matürîdî, ilmine başlamadan önce taklide değinerek onu kıyasıya eleştirir. Taklidin bâtilliği, temelsizliği üzerinde durarak, dini, delile dayalı olarak bilmenin gereğine özellikle vurgu yapar. Taklidin insanı ilme, doğru bilgiye, hakikate ulaştıramayacağını söyler. Körü körüne başkalarına uymayı taklit sahibinin mazur görülemeyecek hallerinden biri olarak görür. Onu bu kaniya götüren husus, farklı din ve mezheplere müntesip insanların, aralarındaki tüm ihtilaflarına rağmen, tek bir hususta ittifak etmeleridir; o da, herkesin kendi

¹ Prof. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

yolunun hak, diğerlerini ise -her birinin, yoluna uydukları bir selefinin olduğunu da söyleyerek -bâtıl olduğu iddiasıdır.

İşte Mâtürîdî'ye göre, öyle benim / bizim yolumuz doğru (hak); başkalarınınkini ise yanlıştır (bâtıl) diyerek doğru bir neticeye ulaşılamaz. Böyle bir yol bizi hakka - hakikate, doğru bilgiye ulaştırmaz. Bizi doğruya, doğru bilgiye ulaştıracak, kişinin, ya da kişiler bağlamında her hangi bir mezhebin iddiasının doğruluğunu ispatlayacak olan aklın delilidir; inatçı olmayan insaf sahiplerini haklılığına mecbur eden red ve inkâr mümkün olmayan burhandır (delilidir). İşte kimin dinde mercii bu olursa o kişi hak üzeredir, doğru yoldadır.²

Görüldüğü üzere Mâtürîdî, dinde, dinin üzerine inşa edildiği bilgi temelinde taklide dayanmanın doğru bir yol olmadığını; bunun bizi hakikate, sahih bir bilgiye ulaştıramayacağını böylelikle açıkça ifade etmiş olmaktadır. Bu yolun insanları ihtilaflardan kurtaramayacağını da yerinde tespitle ortaya koyan Mâtürîdî, herkesin üzerinde uzlaşıp birleşebilecekleri aklî delilin önemine özellikle vurgu yapmış olmaktadır. Çünkü red ve inkâr mümkün olmayan ve aklen apaçıklığı ortada olan burhanî bir delil hem bizi doğru bilgiye ulaştırır hem de ihtilafları yok ederek bizleri doğru etrafında buluşturur, bir araya getirir. Ona göre esasen kişinin dindeki mercii, temel dayanağı, başvuru kaynağı da bu olmalıdır; çünkü bu, hakikatin, doğru yolda olmanın da zeminini oluşturur.

Bu bağlamda Mâtürîdî, dinin kendileri vasıtasıyla bilindiği, bilinmesi gerektiği iki temel üzerinde özellikle durur ki, ona göre bu iki temel akıl ve nakildir (sem').³ Esasen o, bu iki temel unsuru ilim sisteminde kendine bir yöntem olarak almış; çalışmalarını, açıklamalarını işte bu iki esas üzerine inşa etmeye çalışmıştır. Bu da onun yönteminin sağlamlığını ortaya koymasında önem arz etmektedir.

Mâtürîdî aklı, dinin öğrenilip bilinmesinde çok önemli bir bilgi vasıtası olarak görür. Çünkü akleden bir akıl, evrenin sadece fenâ bulmak, yok olmak için var edilmiş olmasını hikmete uygun bir şey olarak görmez. Gene ona göre akleden bir akıl, akıl sahibi kişilerin -fiil ve davranışlarıyla- hikmet yolundan sapmasını da doğru-güzel bulmaz, çirkin görür. Şu halde aklın da bir parçasını oluşturduğu şu evrenin hikmet dışı veya gereksiz, yersiz boş (abes) bir temel üzerine inşa edilmiş olması düşünülemez.

Aklın, aklî yöntemin, akla dayanarak aklî bilgi elde etme yolunun önemi üzerinde özellikle duran Mâtürîdî, bunun önemini izah babında, evrenin ve evrenin bir parçası durumundaki insanın tabiatı, doğası üzerinde de durarak meseleyi daha da ileri boyutlara taşımıştır. O, evrenin aslî yapısının birbirinden farklı ve zıt yönlerinin bulunduğu da dikkat çekerek orada bileşenleri birleştirenin, ayrışanları da ayrıştıranın, hükemânın / filozofların "küçük evren / âlem" diye isimlendirdikleri akıl (insan) olduğunu da özellikle vurgulamaya çalışmıştır. Bu arada o, insanın doğasına da değinerek, onun, farklı tabiatlara, arzulara ve baskın birtakım nefsanî isteklere sahip bir varlık olduğu üzerinde de durmuştur. Ona göre -aklın terkedilip de- insanın bu yapısı üzerine bırakılması halinde çeşitli menfaatler, türlü izzet, şeref, hükümanlık ve iktidar erki elde etme uğruna insanların birbirleriyle çatışır duruma geleceğini; bunun da nefret, kanlı çekişmeler doğurarak toplumları çöküşe, yok oluşa sürükleyeceğini söylemektedir.⁴

Bu ve buna benzer daha başka birtakım gerekçeler de ileri süren Mâtürîdî, insanların gönüllerini bir arada tutacak, onları uzlaştıracak ve böylelikle onları, çöküşe ve yok oluşa yol açan çekişmelerden uzak tutacak; birleşmesini sağlayarak bir arada tutacak bir "asl"ın varlığının kaçınılmaz olduğu üzerinde durarak, bunun önemine özellikle vurgu yapmıştır.

Nihayetinde ona göre bunu hak eden buna en layık olan bu sözü edilen asıl, aklî-dinî olarak bilinebilecek bir şeydir ki, o da işlerini çekip çeviren, hallerini ve bekalarına vesile olacak şeyleri bilen bir Yaratıcı'nın varlığıdır, varlığının akılca dinen idrak edilip bilinmesidir. Çünkü Allah, insanları buna sevk edecek, doğruya kılavuzluk edecek ve bunu

² Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed, *Kitâbü'tevhîd*, (tahk. Fethullah Huleyf), İstanbul 1979, s. 3.

³ Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed, *Kitâbü'tevhîd*, (tahk. Fethullah Huleyf), İstanbul 1979, ss. 4 – 6.

⁴ Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed, *Kitâbü'tevhîd*, (tahk. Fethullah Huleyf), İstanbul 1979, s. 5.

onlara bildirip öğretecek birini ikame etmeden / birini onlara göndermeden onları doğalarında bulunan cahillikleri ve baskın nefsanî hevâları, arzuları ile baş başa bırakmaz; bırakması düşünülemez. Ona göre Yaratıcı insanlara gönderdiği görevliyi (elçi) öyle bir kanıtla (delil), red ve inkâra yer bırakmayacak öylesine kuvvetli kesin bir aklî delille (burhan) donatmalıdır ki, onlar bunun sayesinde, onu, kendilerine önder (imam) yapmak ve dirliklerini ona bağlı kılmak gibi özel bir takım lütuflara erişsinler.⁵

Buradan da açıkça görülmektedir ki, Mâtüridî, akla, doğru ve belgeli delilli bilgiye erişebilmek için aklın delillere dayalı kullanımına çok fazla önem atfetmektedir. Bununla da kalmayıp, insanların sahih bir bilgiye, din bilgisine, anlayışına ulaşabilmeleri için esasen dinin de aklî delillerle bezenip gönderildiğini ve bu suretle insanlara dinlerini iletip anlatmak için gönderdiği elçilerini de sağlam kesin burhanî delillerle tahkim edip destekleyerek onların elini, dayandıkları zemini sağlam tuttuğunu bize bildirmiş ve anlatmış olmaktadır.

Mâtüridî'ye göre, dinin bilinip öğrenilmesinde naklin, yani (doğru) haberin de önemli bir yeri vardır. Ona göre bu, hiçbir toplumun güvenle uygulamaktan ve başkalarına da onu tavsiye etmekten kaçınamayacakları, bundan müstağni kalamayacakları bir bilgi yöntemidir. Öyle ki, “eşyâ”nın, nesnelere varlığını ve gerçekliğini kabul edip benimseyenler bir yana, naklin / haberin bir bilgi kaynağı / yöntemi olduğu hususunda, -“eşyâ”nın hakikati ve bilgisine dair şüpheleri, rezervleri olan- Sofistler bile bu hususta diğerlerine iştirak etmişlerdir.

Matüridî'ye göre, dahası, yeryüzündeki yönetici durumundaki hükümdarların yönetim siyaseti de işte bu yöntem, yani habere dayalı bilgi yöntemi çerçevesi dâhilinde cereyan etmiş; onlar da işlerini bu yöntemle dayalı ve ona uygun bir şekilde sürdürme gelmişlerdir. Aynı zamanda onlar bu yöntemi kullanarak hem işlerini düzene koymuş hem de böylelikle yönetimi altındaki halkların, toplulukların gönüllerini birleştirmesini de bilmişlerdir. Nitekim bu, aynı zamanda, risalet (peygamberlik) ve hikmet iddiasındaki kişilerle türlü sanat erbabının işlerini yürütmede kullanıp sürdürme geldikleri bir bilgi yöntemidir.⁶

Netice itibarıyla Mâtüridî, farklı birilerini ve onların görüşlerini herhangi bir araştırma ve sorgulamaya tabi tutmadan körü körüne taklit etmenin sahih ilim bakımından hiçbir önem arz etmediğinin üzerine özellikle çizmekte, insanları taklitten uzak durmaya çağırmaktadır. Bu bir yana, ona göre taklit, aynı zamanda insanların vahdetine ve tevhidinde aykırılık arz etmektedir. Çünkü taklide sapan herkes, “*küllü hizbin bi-mâ ledeyhim ferihûn*” fehvasınca kendi taklit yolunu “hak”, diğerlerini ise “bâtl” olarak görmekte; haliyle bu da ucu tekfire, ötekileştirmeye kadar uzanan ihtilafları beraberinde getirmektedir. Ayrıca yine ona göre buradan hakka, doğruya, doğru bilgiye ulaşmak da mümkün görünmemektedir. Bu durumda yapılması gereken, herkesi doğru bilgiye ulaştırarak aklın apaçık kesinlik ifade eden deliline (burhan, hüccet) ve aklı önceleyen ona hitap eden vahye (sem’), vahyi bilgiye, doğru habere müracaat etmek olmalıdır. Zira böylesi aklî – naklî bir yöntem hem bizi sahih bilgiye ulaştırır hem de bütün selim akılları birleştireceği için de insanların birliğine beraberliğine katkı sağlar.

Bilgi Kuramı

Mâtüridî, bilgi kuramına ve bu bağlamda dile getirdiği bilgi yöntemlerine / kaynaklarına değinmeden önce, kalbe düşen şeyin ve ilhamın bilgi kaynağı olup olamayacağı meselesini ele alıp değerlendirmiş, tartışma konusu yapmıştır.

İnsanın yararına uygun maslahatların, hakkın-gerçeğin ve zıtlarına karşılık iyi-güzel şeylerin (mehâsin) kendileri vasıtasıyla bilineceği ilim yöntemleri / kaynakları / sebepleri (esbâb) hakkında ihtilaf edildiğini; bu konuda bazılarının, kalbe iyiliği düşen her şeye tutunmak gerektiğini, bazılarının ise, insanın sebebi ihatadan aciz olduğu dolayısıyla ilham

⁵ Mâtüridî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed, *Kitâbü'tevhid*, (tahk. Fethullah Huleyf), İstanbul 1979, ss. 5 – 6.

⁶ Mâtüridî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed, *Kitâbü'tevhid*, (tahk. Fethullah Huleyf), İstanbul 1979, s. 4.

olunana sarılmasının gerektiğini söylediğini aktardıktan sonra, bu konuya ilişkin kendi bakış açısını, değerlendirmelerini dile getiren Mâtürîdî, her iki hususun bilgi kaynağı olup olamayacağı noktasında farklı değerlendirmelere sahiptir.

Matürîdiye göre yukarıda bahis konusu edilen kalbe düşen şey ile ilhamın bilgi kaynağı olma ihtimali yoktur; çünkü dinlerde çelişkili yönlerin bulunduğu açıktır. Sonra herkes kendisinin hak üzere olduğunu iddia etmektedir. Bu nedenle ilhamın delil teşkil etmesi de temelsizdir. Haliyle yukarıda bahis konusu yapılan her ikisinin de bilgi kaynağı olarak bir delil teşkil etmesi düşünülemez; çünkü herhangi birisi için geçerli olan bir diğerini bağlamaz ve nitekim bağlamamaktadır da.⁷

Neticede Mâtürîdî, bilgi kaynaklarının herkesi bağlayıcı olması gerektiğinden hareketle kalbe düşen ile ilhamın bilgi elde etme yöntemlerinden olamayacağı düşüncesindedir. Bu durum, onun taklide getirdiği eleştiri bağlamında dile getirdikleri hususlar da düşünüldüğünde kendi içinde tutarlı ve anlamlı gözükmektedir.

İşte yukarıda belirttiği hususlar cihetiyle kalbe düşen şey ile ilhamı bilgi kaynağı olarak görmeyen Mâtürîdî, bilgi kaynaklarını 1) duyular (a'yân, el-'ıyân), 2) haber (ahbâr) ve 3) akıl (nazar) olmak üzere üçe ayırmıştır.⁸

Burada bahis konusu edilen / edilecek olan bilgi kaynaklarının ayrıtısına geçmeden önce bu arada şunu da hemen belirtmek gerekir ki, Mâtürîdî, bilginin ne olduğu, imkânı, değeri ve bilgi edinme yolları ile; bilginin nasıl meydana geldiği ve dini bilginin mahiyetinin ne olduğu gibi önemli epistemolojik meseleleri ele alıp tartışan ve böylece İslam düşüncesinde kendine has bir bilgi kuramı oluşturan ilk kişidir. Nitekim eserlerini de, eserlerinde işlediği inanç sistemini de o, işte bu kendi oluşturduğu bilgi kuramını esas alarak bunun üzerine inşa etmeye çalışmıştır.⁹

Buradan tekrar onun bilgi elde etme yöntemlerine ilişkin düşüncelerine geçecek olursak, ona göre, gerekli koşulları taşıdığı sürece yukarıda saydığı bilgi kaynaklarıyla elde edilen bilgi kesindir; inkârı düşünülemez.

Bu arada o, burada adı geçen bilgi kaynaklarından her birinin kendine ait bir nesne grubunun olduğunu; bu itibarla bazı şeylerin bilgisine sadece akılla, bazılarının bilgisine yalnızca haberle, bazılarının bilgisine de duyularla ulaşılabileceğini belirtmektedir.¹⁰ Dolayısıyla hiçbir bilgi kaynağının görevini bir diğeri yapamaz, biri diğerinin yerini dolduramaz. Fakat bununla birlikte bazen aynı nesne grubu, iki farklı ve hatta zaman zaman üç farklı bilgi kaynağının konusu da olabilir. Bu nedenle mesela bazen sadece akıl, bazen yalnızca duyular, bazen de sadece haber, herhangi bir obje hakkında bir bilgi kaynağı oluştururken; buna karşılık bazı durumlarda bazı nesnelerin bilgi kaynağı ise hem akıl hem haber olmak üzere ikisi birden olabilmektedir. Bununla birlikte herhangi bir nesnenin bilgi kaynağını aklın, haberin ve duyuların birlikte oluşturduğu durumlar da vardır.¹¹

Şimdi Mâtürîdî'nin bilgi kaynaklarını ve onlara bakışını tek tek ele alalım:

1) Duyular (A'yân, 'ıyân)

Mâtürîdî, a'yân sözcüğünü, duyuları (havâss) ifade etmek için kullanır ki¹², daha sonraki kelimelerin bilgilerini bunu beş sağlam duyu (el-havâssü's-selîme) diye adlandırmaktadırlar. Bununla birlikte onun, havâssı, beş duyuyu ifade etmek üzere kullandığı;

⁷ Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed, *Kitâbü'tevhîd*, (tahk. Fethullah Huleyf), İstanbul 1979, s. 6.

⁸ Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed, *Kitâbü'tevhîd*, (tahk. Fethullah Huleyf), İstanbul 1979, s. 7.

⁹ Bkz. Esen, Muammer, *Kelam Tarihi*, Ankara, 2013, s. 103.

¹⁰ Bilgi kuramına ilişkin geniş bilgi için örneğin bkz. Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed, *Kitâbü'tevhîd*, (tahk. Fethullah Huleyf), İstanbul 1979, ss. 7 – 11.

¹¹ Bkz. Esen, Muammer, *Kelam Tarihi*, Ankara, 2013, s. 104. Bilgi kaynakları ve durumlarıyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Özcan. Hanefî. *Matürîdî'de Bilgi Problemi*, (M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları), İstanbul 1993, s. 46 vd.; Kutlu, Sönmez, İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik, (Kitabiyât), Ankara 2003, s. 30 – 36.

¹² Onun, beş duyudan biri sayılan görme duyusunu, a'yâna dahil etmediği de bir dip notta ifade edilmektedir. Bkz. Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed, *Kitâbü'tevhîd*, (tahk. Fethullah Huleyf), İstanbul 1979, s. 7.

a'yân sözcüğünü ise beş duyuyu da içine alacak şekilde hem insanların iç duyu ve gözlemini hem de hayvanların duyu ve içgüdülerini ifade etmek üzere kullandığı da belirtilmektedir.¹³

2) Haberler (ahbâr)

Matürîdî'ye göre haberler; 1) vahiy, 2) haber-i resul, 3) genel haberler olmak üzere üç kısma ayrılır. Bu duruma göre esasen haberin, Allah ve insan olmak üzere iki kaynağı olmaktadır. Nitekim kaynağı bizzat Allah olan bir haber, O'ndan elçisine ulaşırken adına "vahiy"; elçisinden bize intikal eder iken de "haber-i resul" denir. Buna karşılık kaynağı insan olan haber ise, insanlardan kaynaklanıp onlardan çeşitli şekillerde bize gelen, ulaşan haberlerdir.¹⁴

Bu arada Matürîdî, Hz. Peygamber'in Allah'tan getirmiş olduğu haberleri doğru haberler olarak değerlendirmektedir. Bir de kaynağı bizzat Peygamber (a.s) olan haberler vardır ki, ona göre onlar da mütevâtir ve ahad haberler diye ikiye ayrılmaktadırlar.

Ancak Matürîdî'nin mütevâtir tanımı ve onu değerlendiriş şekli, özellikle hadisçiler gibi diğerlerinin ona ilişkin getirdikleri tanımdan ve bu bağlamda onların ona bakışından birazcık farklılık arz etmektedir.

Bilindiği gibi hadisçiler genelde mütevâtiri, yalan üzerine birleşmeleri mümkün olmayan sayıdaki kişilerin Hz. Peygamber'den rivayet ettikleri haber olarak tanımlamaktadır. Oysaki Matürîdî, onların bu tanımına karşılık mütevâtiri, yanılmaları ve yalan söylemeleri muhtemel kişilerin dilinden Peygamber'den bize ulaşan haberlerdir diye tanımlayarak ona dair ince bir ayar çekmiştir. Çünkü ona göre rivayette bulunan kişiler, gerçekte doğruluk ve masumiyetlerini kanıtlayabilecek herhangi bir delil ve bunu ispatlayacak bir belgeye sahip değillerdir. Dolayısıyla bunun için bu türden haberlerin inceleme konusu yapılması gereklidir. Yapılan araştırma ve inceleme sonunda böyle bir haberin yalan olduğuna, olabileceğine ihtimal verilmiyorsa eğer, bu durumda yapılacak şey, onun masumiyetine açık belge bulunan birinden onu bizzat duyduğu bir söz gibi algılanarak bu şekilde artık onun da mütevâtir vasfını kazandığının kabul edilmesidir. Nihayet yalan olmasına hiçbir şekilde ihtimal verilmeyen haber, Peygamber (a.s)'in haberi gibidir¹⁵; doğru kabul edilir.

Matürîdî'nin ahad haberlerle ilgili değerlendirmesine gelince, o, onları, mütevâtir derecesine ulaşamamış haberler olarak değerlendirmektedir. Onun bu türden haberlere ilişkin yöntemi ise şudur: Bu türden (ahad) haberlerin râvilerine bakılır. Onların hal ve durumlarının incelenip içerik araştırması yapılır. Kesinliği sabit olan bir nassla karşılaştırılmak suretiyle böyle bir haberle, ağır basan tarafa göre, ya amel edilir ya da içtihatla o haber terkedilir; onunla amel edilmez.¹⁶

Görüldüğü üzere Mâtürîdî, her şeyde olduğu gibi, bilgi kaynağı olan, olması gereken haber bilgi kaynağı üzerinde de ince bir tutum sergilemekte, bu konuda da kendine özgü bir titizlik göstermektedir. Esasen doğru bir bilgiye ulaşmak için de haberin, haber kaynağının da sahîh, mütevâtir olması gerektiği hususu izahtan varestedir.

3) Akıl (nazar, istidlal)

Matürîdî, taklide ilişkin eleştirileri bağlamında da dile getirdiği gibi, akla, akletmeye, aklî düşünceye, akıl yürütmeyi ifade eden nazara çok önem vermiştir. Çünkü ona göre insanları ayırıştıran, birbirine düşüren taklitten bizi kurtarıp ortak akla, sağduyuya, akl-ı selime

¹³ Özcan. Hanefî. *Matürîdî'de Bilgi Problemi*, (M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları), İstanbul 1993, ss.58 – 63.

¹⁴ Konuya ilişkin daha geniş bilgi için bkz. Matürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed, *Kitâbü'tevhîd*, (tahk. Fethullah Huleyf), İstanbul 1979. Özcan. Hanefî. *Matürîdî'de Bilgi problemi*, (M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları), İstanbul 1993, s. 64 vd.

¹⁵ Matürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed, *Kitâbü'tevhîd*, (tahk. Fethullah Huleyf), İstanbul 1979, ss. 8 – 9.

¹⁶ Matürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed, *Kitâbü'tevhîd*, (tahk. Fethullah Huleyf), İstanbul 1979, s. 9. Ayrıca bkz. Bkz. Esen, Muammer, *Kelam Tarihi*, Ankara, 2013, s. 105.

ulaştıracak ve bizleri ortak payda da buluşturacak olan sarîh akıldır; herkesin üzerinde ittifak ettiği akıldır. Bir de sahîh nakıldır; kaynağı Allah olan vahiydir; doğru haberdır. Bunun içindir ki Mâtürîdî, dinî bilgiye ulaşmanın yolunu, dinin kendileri vasıtasıyla bilindiği nakil (sem') ve akıl olarak görür.¹⁷

Bu ön bilgi ve değerlendirmeden sonra Mâtürîdî'nin önemli bir bilgi kaynağı olarak gördüğü nazar, istidlal (akıl) konusunu ele alacak olursak, şunu önce açıkça vurgulamalıyız ki, onun akıldan anladığı işlevsel akıldır. Bu ise, aklın doğru dürüst kullanılması ve böylece ondan faydalanması demektir. İşte bu yüzdendir ki, akıl (nazar), -doğru kullandığında- insan için zararlı ve yararlı olanı birbirinden ayırmaya yarayan bir bilgi aracıdır. Dış dünyanın ve onun özellik ve güzelliklerinin, yaratılış hikmetlerinin kavranmasını sağlayan çok önemli bir bilgi kaynağıdır.¹⁸

Mâtürîdî'ye göre akıl, Allah'ın insanoğluna bahsettiği bir emanettir. Aklını kullanan her hâlûkârda kazançlı çıkar. Çünkü onu kullanmanın, akli düşüncenin pragmatik bir takım faydaları da vardır: Akli düşünceyle bir kere insan kendisinin yaratılmış bir varlık olduğunu anlar. Aynı zamanda iyi – güzel eylemlerine, davranışlarına karşılık ödül, kötü işlerine karşılık ise ceza olacağı bilincine ulaşır. Haliyle bu bilinç kişiyi, Yaratıcı'nın gazabını celb edecek şeylerden kaçınmasına; O'nun rızasını kazandıracak şeylere ise yönelmesine sebep olur. İşte böylece kişi hem dünya hem de ahiret saadetine, mutluluğuna ulaşır. Ya da kişi yanlış düşünür ve bu düşüncesi onu iyi şeyleri reddetmeye sevk eder ki, böylece o kişi, türlü dünyalık zevklerden faydalanır belki ama ahirette göreceği cezanın onu beklediğini de bilir. Ya da kişinin akıl yürütmesi (nazar) onu, davet edildiği bir hakikatin içyüzünü anlama kapısının kapalı olduğu sonucuna götürür ki, bu da insana rahatlık verir, böylece o kişinin gönlü huzura kavuşmuş olur. Böylece yine kişi, zaman zaman zihnine gelebilecek düşüncelerin doğuracağı korkudan da kurtulmuş olur. Sonuç itibarıyla bilgi kaynaklarından biri olan akli kullanmanın pek çok faydası olduğunu Mâtürîdî defaatle belirtmektedir.¹⁹

Netice de Mâtürîdî, bahis konusu ettiği bilgi kaynaklarından her birine ayrı bir önem atfetmekte, onların her birinin kendine özgü işlevsel durumunun olduğuna ayrı ayrı vurgu yapmaktadır. Bu arada bunların zaman zaman birbirini tamamladığına, birlikte işlevsellik arz ettiğine de değinmektedir ki, bunların iyi bilinmesi durumunda insanın bundan hakikate dair bilgiler elde etmenin yanında pek çok işlevsel faydalar da temin edeceği açıktır.

Sonuç

Sonuç olarak Mâtürîdî, önceden de belirttiğimiz üzere her şeyden önce o, taklidin ilim ifade etmediğini özellikle vurgulamakla ilme, bilime öncülük etmiş; böylelikle ilmin, bilimin önünü açarak önemine önemli katkılarda bulunmuştur. Taklidi, herkesin kendisini hak, diğerlerini ise bâtil üzere oldukları zehabına kaptıracağı ve bunun da insanlar arasında ihtilafa sebep olacağı itibarıyla kıyasıya eleştirerek de bunu sağlamıştır. Taklidin bâtıllığı, temelsizliği, çürüklüğü üzerinde durup, dinî delile dayalı olarak bilmenin gerektiğine vurgu yaparak ve ayrıca taklidin insanı ilme, doğru bilgiye, hakikate ulaştıramayacağını söyleyerek de bu hususta öncü bir rol üstlenmiştir. Ayrıca onun, körü körüne başkalarına uymanın taklit sahibinin mazur görülemeyecek hallerinden biri olarak görmesi de; dinde, dinin üzerine inşa edildiği bilgi temelinde taklide dayanmanın doğru bir yol ve yöntem olmadığını; bunun bizi hakikate, sahîh bir bilgiye ulaştıramayacağını söylemesi de bizim için önem arz etmektedir.

Taklidin çıkar yol olmadığını, dolayısıyla bundan kaçınmak gerektiğini söyleyen Mâtürîdî, buna karşılık bize, herkesin üzerinde ittifak edebileceği ve selim akıl sahiplerinin üzerinde uzlaşabileceği bir yol önermektedir. Ona göre bu yol, her sarîh aklın kabul edeceği,

¹⁷ Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed, *Kitâbü'tevhîd*, (tahk. Fethullah Huleyf), İstanbul 1979, s. 4.

¹⁸ Bu hususta daha geniş bilgi için bkz. Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed, *Kitâbü'tevhîd*, (tahk. Fethullah Huleyf), İstanbul 1979, ss. 9 – 11.

¹⁹ Geniş bilgi için bkz. Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed, *Kitâbü'tevhîd*, (tahk. Fethullah Huleyf), İstanbul 1979, ss. 135 – 136; Kutlu, Sönmez, İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik, (Kitabiyât), Ankara 2003, ss. 34 – 36; Esen, Muammer, *Kelam Tarihi*, Ankara, 2013, s. 106.

red ve inkârı mümkün olmayan, apaçık kesin bilgi ortaya koyan aklın burhanıdır. Nitekim burhanî bir delil, bizi doğru bilgiye ulaştırmakla kalmaz; ihtilafları da yok ederek bizleri doğru etrafında buluşturur, bir araya getirir. Dolayısıyla kişinin dindeki mercii, temel dayanağı, başvuru kaynağı da bu olmalıdır; zira bu yol ve yöntem, hakikatin, doğru yolda olmanın da zeminini oluşturur.

Buradan da açıkça anlaşılacağı üzere Mâtürîdî, her şeyden önce akla, doğru ve belgeli delilli bilgiye erişebilmek için aklın delillere dayalı kullanımına çok önem atfetmiştir. O, bununla da yetinmeyip, insanların sahih bir bilgiye, din bilgisine ulaşabilmeleri için esasen dinin de aklî delillerle bezenip gönderildiğini de ayrıca belirtmektedir. Nitekim böylelikle o, insanlara dinlerini iletip anlatmak için gönderilen elçilerin de sağlam kesin burhanî delillerle tahkim edilip desteklenerek gönderildiğini ve bu suretle onların elinin, dayandıkları zeminin de sağlam tutulduğunu böylece bize bildirmiş ve anlatmış olmaktadır. Bütün bu belirlemelerin bizim için ne kadar önemli olduğu, bize ne kadar önemli bilimsel yöntemler sunduğu açıktır, ortadadır.

Mâtürîdî, dinin bilinmesi / anlaşılması hususunda akıl ve nakil (sem') gibi iki temel üzerinde özellikle durmuştur. İşte zaten bu yüzdendir ki o, dinin bu iki sağlam zemin üzerine inşa edildiğini söylemektedir. Nitekim bizzat kendisi de –daha önce de ifade edildiği üzere– esasen kendi bilimsel sistemini, bu yoldaki bütün ilmî çalışmalarını, bilimsel açıklamalarını bu iki sağlam esas üzerine inşa etmeye gayret göstermiştir ki, onun bu yönteminin bize de ışık tuttuğu, tutması gerektiği ortadadır.

Ayrıca Mâtürîdî'nin, bilgi kaynaklarına geçmeden önce kalbe ilga olunan ile ilhamın bilgi kaynağı olup olamayacağı meselesini ele alıp değerlendirdikten ve bunu tartışma konusu yaptıktan sonra gerekçelerini de belirterek nihayetinde bu ikisinin bilgi yöntemi olarak kullanılmasının doğru olmayacağını da ayrıca vurgulamıştır ki, yol ve yöntemimizi aydınlatması bakımından bu da önemlidir.

Netice itibariyle taklidi alabildiğine eleştiren, kalbe düşen ile ilhamı bilgi kaynağı kabul etmeyen Mâtürîdî, bunlara karşılık duyuları (a'yân, el-'ıyân), haberi (ahbâr) ve aklı (nazar) bilgi elde etme yöntemleri olarak görmüştür. Esasen Mâtürîdî, daha önce de belirttiğimiz gibi, bilginin ne olduğu, imkânı, değeri ve bilgi edinme yolları ile; bilginin nasıl meydana geldiği ve dini bilginin mahiyetinin ne olduğu gibi önemli epistemolojik meseleleri ele alıp tartışan ve böylece İslam düşüncesinde kendine has bir bilgi kuramı oluşturan ilk kişi olması hasebiyle bu alanda önemli ve ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Nitekim o, eserlerini de işte bu kendi oluşturduğu bilgi kuramını esas alarak meydana getirmiştir ki, bu da onun sadece taklit eleştirisiyle yetinmeyip, bilgiyi sağlam zemine oturturmak için sarf ettiği bilimsel gayretini bize göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Nihayet bu vesileyle ona hakkını teslim etmenin bir hakşinaslık olduğunu burada bizim ayrıca vurgulamamız gerektiğinin de bilinci içerisindeyiz.

Bu ilmi kişiliği saygıyla anıyorum.